

Klik [hier](#) voor het originele artikel (p. 40)

HOE ONS HOOFD WOORDEN STRIKT

Een van de moeilijkste schrijfp opdrachten die ik ooit op school heb gekregen, was: beschrijf hoe je je veters strikt. Het was een helse klus en volgens mij heeft niemand in onze klas die tot in de kleinste details geklaard. Je strikt je veters nou eenmaal gedachteloos. En als je het iemand anders wilt leren, doe je het langzaam voor. Geen volwassene die een kind een geschreven handleiding geeft natuurlijk. Toch heeft Perfetti precies zo'n helse klus ondernomen én met succes geklaard. Hij heeft tot in de puntjes beschreven hoe beginnende en ervaren lezers woorden herkennen. Zijn publicatie geeft inzicht in wat er precies in ons hoofd gebeurt als we woorden lezen. Hij schreef weliswaar geen handleiding, maar door zijn verhaal begrijp je wel beter wat het betekent om beginners in te wijden in de kunst van lezen.

HET IDEE

Onderzoekers en leraren maken vaak een onderscheid tussen technisch lezen en lezen met begrip. Maar dat is eigenlijk oninteressant, stelt Perfetti. Die leesprocessen gaan namelijk moeiteloos in elkaar over. De echt belangrijke kwestie is hoe een beginner een ervaren lezer wordt, iemand die moeiteloos een tekst leest. Om dat te kunnen, moet de lezer woorden snel herkennen. Hoe gaat dat in zijn werk? Hoe strikt ons hoofd letters tot woorden? Perfetti ontvouwt daarvoor, op basis van inzichten uit eerder leesonderzoek, een cognitief model. Dit model beschrijft hoe ons brein woorden opslaat, hoe een lezer toegang heeft tot dat mentale lexicon en hoe de beginner een ervaren lezer wordt.

De theorie

Woorden en letters Lezen is woorden herkennen. Lang is gedacht dat geschreven woorden als kant-en-klare pakketjes in ons brein zaten. De lezer zou hele woorden in een oogopslag herkennen. Maar dat klopt niet. Het zou ook een hoogst inefficiënt opbergsysteem zijn, want het aantal woorden is in principe oneindig. Veel handiger is het om een beperkt aantal klanken en lettersymbolen op te slaan. Als ervaren lezer heb je wel het idee dat je hele woorden herkent – totdat je op een onbekend woord stuit, bijvoorbeeld xenoglossofobie (fobie voor vreemde talen). Dan ben je bijna weer even die beginner die letter voor letter leest. Het direct herkennen van woorden door

ervaren lezers is een autonoom proces: verwachtingen op basis van context en algemene kennis oefenen daar geen invloed op uit. In die zin is het proces van woordherkenning terughoudend (restrictief) in het toelaten van informatie van buitenaf. Maar informatie in ons mentale lexicon, bijv. alles wat een lezer weet over klanken (fonemen), letters (grafemen) en woordbetekenissen, helpt bij de herkenning. Daarom noemt Perfetti zijn model voor woordherkenning restrictief-interactief.

Leren lezen Wie voor het eerst geschreven taal onder ogen krijgt, ziet geen letters of woorden, maar betekenisloze krabbels. Net zoals wij in Chinese karakters niets kunnen lezen. Leren lezen is de ontdekking dat die vreemde krabbels iets betekenen. Beginners vergroten al lezend hun mentale lexicon én verbeteren de representatie van woorden in dat lexicon. Ze maken zich regelmatig over foneem-grafeemcombinaties eigen, bijvoorbeeld dat een woord minstens één klinker telt of dat, in het Nederlands tenminste, na de 'z' zelden een medeklinker volgt. Woordrepresentaties worden steeds preciezer. Beginnende lezers zijn goed in beginletters en medeklinkers (die kun je goed horen), maar wat slordiger in klinkers en tussenletters. Een woord als 'bak' zit bijvoorbeeld in hun hoofd eerst nog opgeslagen als 'bk'. Als ze maar vaak genoeg 'bak' (en ook 'bok') lezen, wordt het 'bak', niet te verwarren met 'bok'. Hoe meer oefening, hoe voorspelbaarder letterreeksen worden. Die voorspelbaarheid helpt bij het lezen van onbekende woorden en het snel herkennen van bekende woorden.

Vloeiend lezen Op een gegeven moment raakt woordherkenning geautomatiseerd en vergt die geen cognitieve inspanning meer. Zoals Perfetti het mooi formuleert: "Het mentale lexicon is niet langer een open kroeg, maar een eliteclub geworden. Er zijn niet meer tig mogelijkheden, nee, met de juiste klank-lettercombinatie als sleutel opent het lexicon zich en komt precies het goede woord naar boven. Dat is vloeiend lezen." Beginnende en zwakke lezers hebben moeite met die sleutels. Ze gissen in plaats van dat ze echt lezen. Dat kost meer tijd en vergroot het aantal leesfouten. Lezen en spellen zijn vaardigheden die bouwen op dezelfde lexicale representaties. Of woordherkenning geautomatiseerd is, kun je dan ook checken met een spellingtest: als een leerling moeiteloos en zonder nadenken woorden telkens goed spelt, is dat deel van het lexicon geautomatiseerd. We schrijven bewust 'dat deel', want ons lexicon blijft 'work in progress'. Je kunt immers steeds weer nieuwe woorden tegenkomen, ook als volwassene. Of een nieuwe taal leren (als je tenminste niet lijdt aan xenoglossofobie).

DE INZICHTEN

Perfetti's model heeft 2 belangrijke implicaties voor de inrichting van het leesonderwijs. De 1e is dat **fonemisch bewustzijn weliswaar belangrijk is voor beginnende lezers, maar geen voorwaarde**. Leerlingen hoeven niet eerst alle fonemen bewust te kennen voor ze toe zijn aan leesonderwijs. Systematische instructie in foneemherkenning in groep 1-2 is dus niet nodig. Dat neemt niet weg dat er in groep 1-2 al voorbereidend werk gedaan kan worden door bijv. te spelen met rijm. Hetzelfde geldt voor technisch lezen (TL) en lezen met begrip (BL). En dit is de 2e implicatie: **Nederland is een van de weinige landen die deze vaardigheden als aparte vakken op het rooster heeft staan. Maar TL is, net als fonemisch bewustzijn, een doorlopend proces dat hand in hand gaat met de ontwikkeling van woordenschat en BL**. Het is niet af halverwege of eind groep 4, maar blijft in ontwikkeling en vergt dus blijvende aandacht. Omgekeerd is het onverstandig om pas aandacht aan BL te besteden als leerlingen vloeiend lezen. De betekenis van tekst moet altijd aandacht krijgen.

IN DE KLAS

In groep 1-2 werk je al aan letterkennis en klankbewustzijn (zoals rijm). Systematische instructie voor foneemherkenning is dan nog niet nodig. Dat komt vanaf groep 3. Voor deze instructie kun je doorgaans vertrouwen op de lesmethode. Het model van Perfetti helpt je om beter te begrijpen waar het bij die instructie en het leren lezen om draait. Het geeft je bijv. inzicht in welke fouten beginnende lezers maken en waarom. Zolang dat slechts fases zijn, kun je gerust zijn: leerlingen zijn druk bezig om zich de klank-letterkoppelingen eigen te maken. Als de fouten blijven, als een leerling bijvoorbeeld stevast de 'p' en de 'b' verwisselt, moet je alert zijn. Dat geldt ook voor het gissend lezen. Voor beginners is dat normaal, zij moeten hun lexicon nog vullen met woorden en regels. Als dat in de hogere groepen nog steeds gebeurt, is er extra instructie nodig. **Zoals gezegd kun je met een spellingtest checken of leerlingen lezen geautomatiseerd hebben**. Die test moet dan wel woorden bevatten die ze goed kennen. Ook de snelheid van woordherkenning is een goede graadmeter (de DMT). Let daarbij wel op dat snel lezen geen doel op zich wordt, maar zie de test vooral als signaal: leest deze leerling vloeiend of worstelt hij nog met technisch lezen? Ligt de nadruk eenzijdig op vlot lezen, dan kan een leerling snel gefrustreerd raken en zijn zelfvertrouwen verliezen. Als een leerling slecht scoort op deze testen, betekent het ook niet dat hij nog niet toe is aan lezen met begrip. Het is juist belangrijk om TL en BL hand in hand te laten gaan. **Praat dus met leerlingen over wat ze lezen of wat jij voorleest. Zo draag je over dat leren lezen geen kunstje is, maar iets wat leerlingen nodig hebben om kennis te vergaren en van verhalen te genieten**. Het is als met leren veters strikken: het is een vaardigheid die je nodig hebt om onderweg niet te struikelen.